
Pregledni rad
Rukopis primljen 17. 10. 2016.
Prihvaćen za tisak 7. 4. 2017.

Petra Šoštaric

petrasostaric2011@gmail.com

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Fonologija grčke *koine* rimskog razdoblja

Sažetak

Rad donosi pregled najvažnije literature o razvoju fonološkog sustava grčkog jezika u rimskom razdoblju (*koine* rimskog perioda). Navode se i glavni izvori pomoću kojih se može doći do spoznaja o grčkom jeziku tog doba. To su odabrana književna djela, neknjiževni tekstovi, *Septuaginta*, Novi zavjet, opaske gramatičara, natpisi, posuđenice te današnji izgovor. Fonološki sustav opisan je razlikovnim obilježjima prema višeglasnom pristupu zbog hijerarhijskog sustava obilježja. Prikazani su glasovi za koje se većina istraživača slaže da su postojali. Navedeni su neki problemi rekonstrukcije ovog sustava kao i općeniti problemi rekonstrukcije fonoloških sustava mrtvih jezika.

Ključne riječi: helenistički grčki, povijest grčkog jezika

1. UVOD

Helenistički grčki, poznat i pod nazivom *koine dialektos*, dugo se proučavao kao jezik Biblije, budući da je Stari zavjet za vrijeme vladavine Ptolemejevića preveden na tu varijantu grčkog jezika, a Novi zavjet je na njoj izvorno napisan. U priručnicima koji se bave grčkim jezikom Novog zavjeta (npr. Greenlee, 1979; Horak-Williams, 1986) relativno je malo mjesta posvećeno fonologiji te je ona najčešće svedena na popis grafema i glasova atičkog dijalekta. To je donekle i opravdano: za razumijevanje književnosti helenističkog i carskog razdoblja (koja uključuje i ranokršćanske spise) nije neophodno znati kako su se pojedini glasovi izgovarali u to doba, već je dovoljno poznavanje morfologije, sintakse i leksika. Prednost koju su filolozi davali sintaksi i morfologiji nije vidljiva samo u proučavanju helenističkog i bizantskog grčkog – i danas je manje istraživanja posvećenih fonetici i fonologiji novogrčkog, čemu je pridonio i utjecaj generativne gramatike (kako smatra Arvaniti, 2007: 4). Fonologija grčkog jezika prije helenizma bolje je proučena (npr. Lejeune, 1947, 1972; Chantraine, 1948; Rix, 1976; Sihler, 1995). Rjeđe su i kraće studije koje se bave fonologijom grčkog jezika nakon klasičnog, a prije modernog doba: Browning, Horrocks, Meillet i Palmer u svojim pregledima povijesti grčkog jezika donose najviše dva poglavlja posvećena helenističkom grčkom. Gignac, Mayser i Teodorsson bave se grčkim jezikom egipatskih papirusa, a Brixhe grčkim jezikom na području Male Azije (opširniji pregled literature izložen je u poglavlju 1.6). Nema jedinstvene studije posvećene fonologiji helenističkoga grčkog na svim područjima gdje se govorio, što je očekivano s obzirom na njegovu geografsku rasprostranjenost u periodu od nekoliko stoljeća. Unutar *koine* možemo razlikovati dva perioda: helenistički u užem smislu (od Aleksandrove smrti 323. pr. Kr. do 31. pr. Kr.) i rimski (od 31. pr. Kr. do pada Rimskog Carstva). Ovaj rad prikazuje fonologiju grčke *koine* u rimsko doba s osvrtom na ranija i kasnija razdoblja.

Jedan od problema u fonološkom opisu mrtvog jezika je odabir građe budući da nisu svi izvori jednako relevantni za sve jezične razine. O fonološkim promjenama najviše dokaza pružaju neknjiževni tekstovi slabije obrazovanih autora koji su zapisivali riječi onako kako su ih čuli, dok su se književnici držali atičkog pravopisa. On se zbog književne tradicije nije prilagođavao jezičnim promjenama, za razliku od, primjerice, pravopisa beotskog dijalekta. Stoga književna djela u pravilu ne otkrivaju fonološke promjene, ali iznimka mogu biti književne vrste poput komedije i mima, koji opisuju svakodnevne situacije i oslanjaju se na karakterizaciju likova govorom.

Među visokoobrazovanim autorima kao relevantan izvor treba izdvojiti gramatičare čije su opaske iznimno važan izvor za poznavanje svih jezičnih razina jer se sastoje od popisa "pogrešnih" oblika koji su se ustalili i savjeta za "pravilno" izražavanje. Pristup fonologiji kod mrtvih jezika specifičan je zbog nedostatka zvučnih zapisa pa nije uvijek moguće sa sigurnošću utvrditi kako su se pojedini glasovi izgovarali i koja su bila njihova razlikovna obilježja. Cilj je ovog rada prikazati fonologiju helenističkog grčkog u rimskom periodu na temelju već postojeće literature te dati pregled izvora, tj. vrsta građe, obrađenih u literaturi i relevantnih za uspostavu fonološkog sustava. Za fonološki opis odabran je nelinearni (višeglasni) pristup zbog preglednoga hijerarhijskog sustava obilježja. Prednosti ovakvog pristupa detaljnije iznose, između ostalih, Jelaska (2004) i Pulleyblank (1989).

1.1. *Koine* kao razdoblje u povijesti grčkog jezika

Grčki je jedan od najranije posvjedočenih indoeuropskih jezika te njegovu povijest možemo pratiti kroz posljednja tri tisućljeća. Za potrebe ovog rada dovoljan je kratak prikaz razvoja grčkog jezika u drugoj polovici 1. tisućljeća pr. Kr., sredinom kojega je završena diferencijacija dijalekata. Detaljniju podjelu ranijih faza donosi Rau (2010), a kasnijih Browning (1983). Standardna podjela koju navodi Colvin (2010: 203) je na sljedeće skupine: arkadijsko-ciparski, jonsko-atički, eolski i zapadni dijalekti te neklasificirani pamfilijski.

Najbolje proučeni grčki dijalekt je atički, koji se širi zajedno s utjecajem grada Atene, na čijem se širem području govorio. Nakon zlatnog doba Atene u 5. st. pr. Kr. atički ne gubi svoj kulturni prestiž te ga vladari nove sile u grčkom svijetu antičke Makedonije odabiru za jezik diplomacije i administracije. Paralelno s Aleksandrovim osvajanjima širi se i atički dijalekt koji postaje temelj novom, općem, zajedničkom jeziku poznatom pod nazivom *koine dialektos*. *Koine* se naziva i helenističkim grčkim, a može se podijeliti na dva perioda:

- *koine* helenističkog razdoblja (323. – 31. pr. Kr.),
- *koine* rimskog razdoblja (31. pr. Kr. – 476. n. e.).

Koine potiskuje sve ostale grčke dijalekte: najprije jonske govore, zatim eolske i na kraju dorske, s iznimkom dorskoga cakonskog koji se govori i danas. Iz *koine* nastaje bizantski (srednjovjekovni) grčki te današnji novogrčki (*dimotiki*). Više o razvoju novogrčkog i diglosiji pišu Tonnet (2003), Mackridge (2009) te Holton i Manolessou (2010).

1.2. Neka fonološka obilježja karakteristična za *koine*

1.2.1. Atički dijalekt

Atički dijalekt, koji je poslužio kao osnovica za *koine*, imao je zvučne, bezvučne i bezvučne aspirirane (haktane) okluzive (zapornike): labijale /p, b, p^h/, dentale /t, d, t^h/ i velare /k, g, k^h/. Jedini frikativi (tjesnačnici) bili su /s/, s alofonom /z/ koji je postao fonem tijekom 4. st. pr. Kr. (Goldstein, 2014a), i /h/. Likvidi su bili /l/ i /r/ s alofonom /r̥/, nazali /m/ i /n/ s alofonom /ŋ/.

Duljina je bila razlikovno obilježje vokala (otvornika). Kratki vokali bili su /a/, /e/, /i/, /o/ te /y/, označeni grafemima α, ε, ι, ο, υ, a dugi /a:/, /ε:/, /e:/, /i:/, /o:/, /ɔ:/, /y:/ (α, η, ει, ι, ου, ω, υ). Ovakav sustav vokala postojao je krajem 5. st. pr. Kr. (Goldstein, 2014c). Detaljnije o vokalskom sustavu pišu Malikouti-Drachman (2007), Sihler (1995) i dr. Vokali su se mogli spajati u duge i kratke diftonge. Kratki su diftonzi oni u kojima je prvi član kratak (pisani αι, οι, υι, αυ, ευ), a dugi oni u kojima je prvi član dug (pisani αι, ηι, ωι, αυ, ηυ, ωυ). Osnovno o diftonzima donosi Goldstein (2014b), a detaljnije Sihler (1995).

1.2.2. *Koine* kao jonizirani atički

Koine je nastala na temelju atičkog dijalekta zbog njegova kulturnog i političkog prestiža. Međutim, neka tipično atička obilježja su izbačena i zamijenjena jonskima da bi se uklonio regionalni prizvuk, npr. konsonantska skupina -ss- uvedena je umjesto atičke -tt- (θάλασσα – θάλαττα), -rs- umjesto -rr- (ἄρσην – ἄρρην). Psilozna (gubitak oštrog haka) je bila karakteristična za eolski i jonski dijalekt te je postala standardna u *koine*.

1.2.3. Neke regionalne osobitosti

Postojale su regionalne razlike unutar *koine*: za egipatsku su *koine* karakteristične promjene vokala u nenaglašenim slogovima te brkanje zvučnih, bezvučnih i aspiriranih konsonanata zbog utjecaja lokalnog supstrata, npr. κείτωνες, τραχμάς umjesto γείτωνες, δραχμάς. Više primjera donosi Teodorsson (1977), dok Horrocks (2010) navodi kao tipične za maloazijsku *koine* sinicezu (naglašeni prednji vokali prelaze u /j/ ispred vokala, s prelaskom naglaska na taj vokal), aferezu (otpadanje početnoga kratkog samoglasnika) i sinkopu (ispadanje kratkog samoglasnika u sredini riječi). Horrocks navodi da likvidi /r/ i /l/ mogu imati dodatno mjesno obilježje

vršnosti (apikalnosti), što po njegovom mišljenju objašnjava oblike poput καθαλά, καθάπελ, ήμέλα umjesto καθαρά, καθάπερ, ήμέρα. Neke od navedenih promjena proširile su se izvan područja nastanka te su njihovi rezultati vidljivi u novogrčkom, no to ne znači da su bile jednako proširene i prihvaćene na svim grčkim područjima i u svim povijesnim razdobljima (Brixhe, 2010: 235–236).

1.3. Odnos slova i glasova u grčkom jeziku do klasičnog razdoblja

Nijedno pismo kojim se tijekom svoje povijesti pisao grčki jezik nije bilo izvorno namijenjeno njemu, nego su se već postojeća pisma više ili manje uspješno adaptirala za pisanje grčkog. Najstariji spomenici grčkog jezika pisani su linearom B, slogovnim pismom koje se razvilo iz nedešifriranog lineara A. Linear B sastoji se od 91 znaka za slogove te ideograma i posebnih znakova za mjere i brojeve. Nedostaci ovog pisma su brojni: ne bilježi razliku između zvučnih, bezzvučnih i aspiriranih glasova (osim kod dentala gdje se razlikuju zvučni i bezzvučni) niti zatvorene slogove, a drugi dio diftonga bilježi se tek povremeno. Još jedno pismo, srodno linearu A, bio je ciparski silabar kojim se između 16. i 12. st. pr. Kr. na Cipru služilo predgrčko stanovništvo, a grčki se njime zapisivao od 8. do 3. st. pr. Kr. Nakon tzv. mračnog doba u kojem nestaje pismenost, krajem 9. st. pr. Kr. Grci adaptiraju feničko pismo. Semitski narodi nisu svojim pismima bilježili vokale. Grci su iskoristili neke znakove feničkog pisma (za one glasove kojih nije bilo u grčkom) da bi njima obilježili vokale i neke brojeve (ζ, *stigma* = 6; 7, *koppa* = 90; 8, *sampi* = 900). Tako nastaje grčki alfabet iz kojega će se kasnije razviti maloazijski alfabeti, a na europskom području latinica, ćirilica i druga pisma zapadne civilizacije (Ferrara, 2014). Najstariji natpisi na alfabetu nastali su u prvoj polovici 8. st. pr. Kr. (Nestorov natpis). Slova su imala semitska imena koja nisu imala značenje u grčkom jeziku, ali su se zadržala sve do danas (*alfa* od *alef* – vol, *bēta* od *bet* – kuća).

Nisu sve grčke zajednice prilagođavale semitsko pismo svojem jeziku na isti način. Grafem eta (H) u atičkoj je varijanti alfabeta prvo označavao glas /h/, no kasnije je pod utjecajem jonskog, koji taj glas nije imao, počeo označavati /ε:/ (Allen, 1968: 49). Atički je imao višeglasnička slova psi, ksi i zeta, koja su označavala glasove koji slijede u izgovoru [ps], [ks] i [zd] (za [zd] v. Goldstein, 2014a; Sihler, 1995: 194), a nije imao grafem digamma kojim se u nekim dijalektima označavalo /w/.

1.4. Građa

Najvažniji izvori za poznavanje helenističkog grčkog su sljedeći:

1. književna djela nekih autora (Polibije, Epiktet, Diodor Sicilski, Hariton, Marko Aurelije),
2. *Septuaginta*, prijevod Starog zavjeta,
3. Novi zavjet i neki drugi ranokršćanski spisi,
4. pisma i ostali neknjiževni dokumenti sačuvani uglavnom na papirusima u Egiptu,
5. opaske gramatičara,
6. posuđenice iz drugih jezika,
7. grčke posuđenice u drugim jezicima,
8. današnji izgovor,
9. natpisi.

Ovaj je popis nastao na temelju Browningova (Browning, 1983), no ovdje je upotpunjen dodatnim izvorima. Browning navodi izvore 1. – 5. kao najvažnije (Browning, 1983: 22), dok 6. – 8. spominje tek usput kao važne za fonologiju (Browning, 1983: 24), a natpise ne navodi uopće, iako su upravo oni glavni izvor Brixheu. Među navedenim izvorima postoje razlike u mjestu i vremenu nastanka te stilu i namjeni.

1. Književna djela navedenih pisaca važnija su od djela nekih njihovih suvremenika, ponajprije zbog leksika i sintakse. Helenistički su pjesnici odbijali prihvatiti *koine* kao sredstvo izražavanja te su koristili stara književna narječja; po njihovu mišljenju, *koine* "nije imala dušu" (Horrocks, 2010: 98). Konzervativniji pisci inzistirali su na upotrebi gramatičkih kategorija koje su polako nestajale, poput optativa i duala. Može se primijetiti nestajanje optativa: kod Herodota i Tukidida omjer optativa i konjunktiva je 1:2, dok je kod Polibija taj omjer 1:12 (Meillet, 1975: 291). Epiktet je najbliži govornom jeziku jer je njegovo djelo *Priručnik* zapravo zapis njegovih predavanja koja je skupio i objavio njegov učenik Arijan. Marko Aurelije u svojem dnevniku koristi govorni jezik svog doba, iako je pisma majci pisao čistim atičkim dijalektom i pritom se ispričavao za gramatičke pogreške (Browning, 1983: 46–47).

2. *Septuaginta*, prijevod Starog zavjeta na grčki, nastaje u Aleksandriji u doba Ptolemejevića. Iako se jezik *Septuaginte* dugo tumačio kao posebna, semitska verzija grčkog, papirusni nalazi potvrdili su da je blizak govornom jeziku helenističkog doba, ali pod velikim utjecajem hebrejskog, što je utvrdio još Adolf Deissman 1908. u djelu

Licht vom Osten. Doslovno prevođenje može se objasniti prirodom teksta: prevodioci su vjerojatno osjećali određeni strah da bi u prijevodu mogli iskriviti riječi i izraze koje su smatrali svetima. Pritom u ovom pionirskom pothvatu aleksandrijski prevodioci nisu imali uzora na koje bi se mogli ugledati.

3. Cilj je ranokršćanskih spisa bilo širenje vjere, a za to je najpogodniji bio onaj jezik koji je najviše ljudi razumjelo: govorna *koine*, a ne arhaični i artificijelni atički. Kao i Epiktetov *Priručnik*, nastali su na temelju govora i usmene predaje, a zbog niske razine pismenosti bili su namijenjeni više slušanju nego čitanju (Jelaska i Baričević, 2012). Teško je moguće da bi tekst pisan čistim atičkim, po uzoru na, recimo, Demostena, u to doba bio tako brzo i masovno prihvaćen. Postoje razlike među tekstovima: stilski su najdotjeraniji Lukini i Pavlovi. Budući da je materinski jezik autora najvjerojatnije bio aramejski, a služili su se *Septuagintom* kao uzorom, ni Novi zavjet nije u potpunosti oslobođen semitskog utjecaja.

4. Suha egipatska klima sačuvala je mnoštvo papirusa. Među njima su neki književni, no većina je, na razočaranje ljubitelja književnosti, neknjiževna: pisma, dokumenti, molitve, čarolije, itd. Ti su spisi važan izvor za povijest jezika jer njihovi autori često nisu bili dovoljno obrazovani da bi znali točno (tj. u skladu s atičkim pravopisom kao standardom obrazovane elite) napisati sve grčke riječi te su pisali svakodnevnim, govornim jezikom. U njima je najbolje odražena govorna *koine* egipatskog područja.

5. Kao odgovor na *koine* nastao je aticizam: težnja za povratkom staroj slavi Grčke kroz jezik njezina zlatnog doba, atički dijalekt. Budući da više nitko njime ne govori, gramatičari sastavljaju priručnike s nizovima uputa u obliku "reci A, ne B". Jedan je od takvih priručnika Friniov *Izbor atičkih imenica i glagola* u kojima navodi "neprihvatljive", "iskrivljene" oblike govornog jezika i predlaže njihove atičke ekvivalente. Već tu leže korijeni diglosije koja će snažno obilježiti grčki jezik u 20. st.

6. Helenizam je donio kontakte s novim narodima i jezicima. Posuđenice su važne za fonologiju jer odgovaraju na pitanje kako su se strane riječi prilagođavale grčkom, a grčke riječi stranim jezicima. Ovakvi podaci imaju vrijednost samo kad je riječ o jeziku čiji je izgovor dobro rekonstruiran (npr. latinski, dok koptski u tome smislu nije osobito koristan).

7. Grčke riječi posuđene u različitim periodima na različite su se načine prilagođavale jezicima primateljima: primjerice, u latinskom postoje raniji *Phoebus* i kasniji *Fybe* za Φοῖβος, što odražava prelazak aspiriranog okluziva u frikativ, a latinsko

pisanje *pirata* za grč. *πειράτης* otkriva da se /e:/ već čulo kao /i/. Više donosi Biville (1987).

8. U helenističkom su grčkom zacrtane smjernice daljnjega fonološkog razvoja grčkog jezika. Gotovo svi glasovi helenističkoga grčkog postoje u jeziku i danas. Nije pretjerana Gignacova tvrdnja da je grčki jezik ranog rimskog perioda fonološki bliži novogrčkom nego klasičnom atičkom (*In phonology, the Greek of the early Roman period stands closer to Modern Greek than to classical Attic* (Gignac, 1975: 43). Zbog turskog utjecaja i posuđenica dodani su neki glasovi.

9. Natpisi mogu otkriti o svojem autoru isto toliko koliko i papirusi spomenuti pod 4. Nadgrobni spomenici, javni natpisi i grafiti svjedoče ponajviše o fonološkim jezičnim promjenama, a zbog svoje kratkoće, najmanje o sintaktičkim (često se svode na tek nekoliko riječi). Važne zbirke natpisa izdala je primjerice Charlotte Roueché kao plod svojih dugogodišnjih arheoloških istraživanja karijskog grada Afrodizijade (Roueché, 1989, 1993).

1.5. Dosadašnji fonološki opisi grčke *koine*

Mayser (1898), Gignac (1975) i Teodorsson (1977) analizom varijacija u pisanju ustanovljuju glavne fonološke tendencije u grčkom jeziku helenističkog i rimskog (Gignac i bizantskog) perioda. Korisni su zbog velikog broja primjera, a Teodorsson, čija studija se nastavlja na ranije istraživanje atičke fonologije (Teodorsson, 1974), donosi i sociolingvističku analizu Egipta u doba Ptolemejevića te proučava odnos sociolekta i fonologije: viši slojevi bili su jezično konzervativni, a narodne mase inovativne. Datira fonološke promjene, no Horrocks njegovu kronologiju smatra ekstremnom (Horrocks, 2010: 165). Meillet (1975, prvo izdanje 1913) prikazuje povijesne uvjete u kojima nastaje *koine*, relevantne izvore, dijalekatsku osnovu, sociolingvističku situaciju u Rimskom Carstvu, kulturni prestiž grčkog, izumiranje ostalih dijalekata te prijelaz prema bizantskom grčkom. Izdvaja neke gramatičke probleme u helenističkom grčkom: promjene u imenskim i glagolskim kategorijama, analoško ujednačavanje paradigmi, a od fonoloških tema prikazuje problematiku digamme i početne aspiracije. Nema cjelovitoga fonološkog opisa. Sličan je i Thumbov pristup, uz više pozornosti pridane tzv. semitskom grčkom (Thumb, 1901). U novijem povijesnom pregledu grčkog jezika Browning (1983) prvenstveno prikazuje bizantski grčki i novogrčki, zbog čega su ranije faze jezika obrađene sažeto. Navodi neke fonološke razlike između atičkog i jonskog dijalekata te tumači njihov izostanak, odnosno pojavu u *koine*. Navodi vrste glasova u atičkom te promjene

kojima su nastali glasovi karakteristični za helenistički grčki. Kao i Palmer (1996, prvo izdanje 1980), koji prikazuje povijest grčkog jezika od indoeuropskih početaka, navodi klasična fonetska obilježja. Horrocksova je povijest grčkog jezika najopširnija (2010, prvo izdanje 1997), prikazuje *koine* kroz stoljeća te zasebno obrađuje govornu *koine* rimskog razdoblja. U njegovom je radu vidljiv generativni pristup. Claude Brixhe (2010) bavi se grčkim jezikom u Maloj Aziji, a izvor su mu natpisi. Važan prinos su i Allenove studije o izgovoru grčkog i latinskog (Allen, 1968, 1978), a od novije literature Petrounias (2007b, 2007c). Nijedan od ovih fonoloških opisa ne služi se sustavno razlikovnim obilježjima u opisu glasova kao što je slučaj s opisom klasičnog grčkog kod Malikouti-Drachman (2007) i helenističkog kod Petrouniasa (2007a).

1.6. Ustroj i način rada

Fonološki opis helenističkoga grčkog vrlo je zahtjevan zadatak, prije svega zbog nedostatka zvučnih zapisa, potom zbog utjecaja pisanog jezika i književne tradicije te veličine područja koje pokriva *koine* i mogućeg utjecaja supstratnih jezika (egipatski, frigijjski, pisidijski, likijski, karijski). Paralelno postojanje starih i novih oblika ne olakšava zadatak pa opis fonologije helenističkog grčkog u određenoj mjeri mora biti hipotetski, što ističe, primjerice, i Brixhe (2010). Zbog velikog broja varijacija početkom helenističkog razdoblja, kakve brojnim primjerima ilustrira primjerice Teodorsson (1977), ovaj će rad prikazati jezično stanje u rimsko doba kad je većina fonoloških procesa, od kojih su neki, poput monoftongizacije diftonga, počeli već u klasičnom periodu, završena. Rad je zamišljen kao uvod u problematiku nastao na temelju već postojeće literature koja se, kako je već objašnjeno, ne temelji uvijek na istoj građi, te mu je svrha pregled fonološkog sustava grčkog jezika u rimskom razdoblju i pregled izvora zahvaljujući kojima se taj sustav uopće može rekonstruirati, uz primjere preuzete iz literature. Glasovi su u radu opisani razlikovnim obilježjima. Razlikovna obilježja odabrana su prema popisu koji donosi Jelaska (2004), od koje je preuzet i princip hijerarhijskog ustroja koji autorica smatra prikladnijim za razlikovna obilježja za hrvatski i ostale jezike (Jelaska, 2004: 84).

2. GLAS

Glas je i širi i uži pojam od fonema (Jelaska, 2004). Glas u sebi sadrži sva obilježja, uključujući i nerazlikovna. S druge strane, fonem se može ostvariti različitim glasovima, tj. glas može uključivati i alofone. Zbog nejasnoga fonemskog statusa nekih

segmenata u *koine* (v. 2.1) u ovom je radu odabran termin glas. U Tablici 1 navedeni su glasovi helenističkog grčkog.

2.1. Glasovi i njihova razlikovna obilježja prema nelinearnom fonološkom opisu

Razlikovna obilježja u višeglasnom opisu hijerarhijski su ustrojena prema čvorovima. Glasovi s većim brojem obilježja unutar istog čvora su obilježeni, a oni s manjim brojem obilježja su prototipni. Čvorovi su osnovni ili korijenski, grlni, nadgrlni i mjesni. Korijenski, osnovni čvor može imati obilježja: zatvornički s podobilježjem trajni, i zvonki kojemu je podređen protočni, a njemu pak drhtajni. Nakon njega slijedi grlni čvor u kojem se opisuje mjesto glasničenja. Kao i u hrvatskom, u *koine* se tu nalazi obilježje zvučnosti, dok bi atički imao i haktanost (aspiriranost). Nadgrlni čvor povezan je s obilježjem nosnosti, a mjesni s obilježjima usnenosti, visine, razvučenosti i hrptenosti. Obilježja kojima Jelaska (2004) opisuje fonologiju hrvatskog jezika mogu se primijeniti i na *koine* rimskog razdoblja. U Tablici 1 nalazi se popis glasova i njihovih razlikovnih obilježja. Kurzivom su označeni glasovi čije postojanje je upitno.

Tablica 1. Glasovi u helenističkom grčkom i njihova razlikovna obilježja
Table 1. Speech sounds in Hellenistic Greek and their distinctive features

Glas	Čvorovi							
	Osnovni		Grlni	Nadgrlni	Mjesni			
p	zat.					usne.		
b	zat.		zv.			usne.		
t	zat.							
d	zat.		zv.					
k	zat.						hrpt.	
g	za.t		zv.				hrpt.	
ϕ	zat.	traj.				usne.		
β	zat.	traj.	zv.			usne.		
f	zat.	traj.				usne.		razv.
v	zat.	traj.	zv.			usne.		razv.
θ	zat.	traj.						zubni
δ	zat.	traj.	zv.					zubni
x	zat.	traj.					hrpt.	

Glas	Čvorovi								
	Osnovni		Grlni	Nadgrlni	Mjesni				
γ	zat.	traj.	zv.				hrpt.		
s	zat.	traj.							
z	zat.	traj.	zv.						
m	zat., zvon.			nos.		usne.			
n	zat., zvon.			nos.					
j	zat.	zvon.			vis.			razv.	
l	zat.	zvon., prot.							
r	zat.	zvon., prot., drht.							
i		zvon.			vis.			razv.	
y		zvon.			vis.				
e		zvon.						razv.	
a		zvon.							
o		zvon.					hrpt.		
u		zvon.			vis.		hrpt.		

Među zatvornicima se nalazi šest zapornika (okluziva): dva usnena, dva hrptena i dva zubna (parovi se unutar sebe razlikuju po obilježju zvučnost) i deset frikativa. Nije sigurno da su istovremeno postojala četiri usnena tjesnačnika pa je manje vjerojatan par naveden u kurzivu. Jedan je par nosnih zatvornika koji se razlikuju po prisutnosti, odnosno odsutnosti usnenosti, a jedan par zvonkih protočnih razlikuje se po obilježju drhtajnosti. U sustavu je jedan kliznik.

Uпитno je jesu li svi navedeni glasovi fonemi: /b/ i /d/ su vjerojatno samo alofoni bezvučnih okluziva koji se javljaju nakon nazala. Moguće je da su u ranijoj fazi *koine* postojali kao fonemi; Horrocks smatra da je promjena zvučnih okluziva u frikative provedena kod većine pisмениh govornika do kraja 4. st. (Horrocks, 2010: 170), što ostavlja nekoliko stoljeća ne sasvim jasne situacije. Ozvučenje bezvučnih zatvornika (okluziva) poslije nazala dugo se smatralo tipičnim obilježjem egipatske *koine*, ali usporedbe s drugim područjima, npr. pamfilijskim, pokazuju da je to bila opća tendencija u *koine*, a ne samo utjecaj koptskoga (Horrocks, 2010: 111). Svakako treba spomenuti da među jezicima svijeta nema jezika koji imaju /p/, a nemaju /b/, no neki lingvisti smatraju da je takav bio indoeuropski prajezik (Matasović, 1997: 54–55). Glas /j/ se javlja kao alofon glasa /ɣ/ ispred prednjih vokala, a Brixhe (2010: 235) pretpostavlja i palatalizirani alofon glasa /χ/, ali prvenstveno na osnovi analogije prema ostalim glasovima. Vokal /y/ je s vremenom izgubio obilježje usnenosti i stopio se s

/i/. Nije sigurno u kojem se razdoblju dogodila ta promjena niti je li se dogodila svuda u isto vrijeme.

2.1.1. Zapornici (okluzivi)

Sustav od šest zapornika odgovarao bi, primjerice, današnjem hrvatskom (Jelaska, 2004). U rekonstrukciji zapornika u helenističkom grčkom pojavljuju se ipak neki specifični problemi, već spomenuti u uvodnom dijelu. Na temelju građe može se zaključiti da zvučni zapornici atičkog dijalekta, sačuvani iza nazala, inače prelaze u tjesnačnike, kao i bezvučni haktani glasovi, svuda osim u Egiptu, kako tvrdi Horrocks (2010: 171), a do istog zaključka, osim za /ɣ/, dolazi i Teodorsson (1977: 251–255).

2.1.2. Tjesnačnici (frikativi)

Ukupno se pet parova tjesnačnika može rekonstruirati u helenističkom grčkom, no ne postoji konsenzus u vezi s usnenima. Usneni par koji nema obilježje razvučenosti najvjerojatnije je bio samo prijelazna faza, iako je i u tom slučaju neobično da je sačuvan par /f/-/v/ koji ima više razlikovnih obilježja. Neka od fonemskih ostvarenja mogu se iščitati iz zapisa ili primanja grčkih riječi u latinski. Tako su zvučni zatvornici i bezvučni haktani u *koine* prešli u zvučne i bezvučne tjesnačnike, o čemu svjedoče latinski primjeri *Fybe* za Φοῖβος (ranije je ista riječ posuđena kao *Phoebus*), *bufalus* za βούβαλος (Biville, 1987). Zvučni zapornici očuvani su samo iza nazala (at. πέντε > hel. [pende], καμπή u vulgarnom latinitetu *gamba*, Ἄνδροκλος kao *Antroclo* na natpisu).

2.1.3. Zvonačnici (sonanti)

Zvonačnici se dijele na nosnike i približnike. *Koine* ima dva nosnika, /m/ i /n/, koji su najčešći u jezicima svijeta. Od približnika ima treptajnik /r/, bočnik /l/ i kliznik /j/, alofon glasa /g/ koji se palatalizirao ispred prednjih, o čemu svjedoči njegovo pojavljivanje umjesto glasa /i/ u hijatu (npr. γατρός umjesto ιατρός), gdje se zbog siniceze izgovarao /j/, te današnji izgovor /j/ (Brixhe, 2010: 235). Nosnici, treptajnik i bočnik, uz bezvučne zapornike, pokazuju najveću dijakronijsku stabilnost među zatvornicima grčkog jezika: rekonstruiraju se već za indoeuropski prajezik, a postoje i danas u novogrčkom.

2.1.4. Otvornici (vokali)

Otvornici se u kasnoj fazi helenističkoga grčkog nalaze u relativno stabilnom vokalskom trokutu iz kojega će tijekom rimskog (Brixhe, 2010: 232) ili bizantskog

(Horrocks, 2010: 167) razdoblja ispasti visoki zaobljeni /y/. Za taj je glas dovoljno navesti visinu i izostanak obilježja hrptenosti, razvučenosti. Obilježje usnenosti bilo bi zalihosno. Ovakav je otvornički sustav posljedica monoftongizacije diftonga i gubljenja duljine otvornika kao razlikovnog obilježja.

2.2. Povijesni razvoj

Vokalski je sustav pojednostavljen nestankom duljine i ukidanjem diftonga te se krajem rimskog perioda sastojao od /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ te /y/. Brixhe (2010: 232) smatra da je na području Male Azije već u prvim stoljećima nove ere grčki jezik imao sustav od pet vokala, dok Horrocks vjeruje da se /y/ čuvalo još stoljećima (Horrocks, 2010: 167), kao i Allen koji smatra da je postojalo još u bizantsko doba (Allen, 1968: 65–66). Problematiku obrađuju i Kapović i Vuletić (2010).

Brojni primjeri grčkih posuđenica u latinskome svjedoče o ovim promjenama: κλήθρον, κλειθρον – *clitri*, ἔφηβος – *ephybus* (u ranom periodu), σήτανιος – *sitanius*, ἄρσεις – *heresis* (kod Prudencija, *Psych.* 725), Νεῖλος – *Nilus*, Οἰνόμαος – *Oinomaus*, χειράγρα – *chiragricus* (kod Petronija, *Satyricon* 132), χοινίκη – *cunica*. Posuđenice koje su rano ušle u latinski svjedoče da su se diftonzi doista čuli, npr. κωμῳδία – *comoedia*. Primjera ima i u književnom jeziku (κίναιδος – *cinaedus* kod Katula, 16.2, 25.1, 29.5, 9, itd.). Primjeri poput *Phoebus* i *Fybe* za Φοῖβος ili *Aiscolapio*, *Asclepius* i *Aesculapius* za Αἰσκλάπιος svjedoče o raznim načinima prilagođavanja grčkih riječi latinskom jeziku, ovisno o razdoblju i sociolektu. Dokazi s grčkih natpisa i papirusa su greške poput ἐτείμησαν umjesto ἐτίμησαν, κατάκτετε umjesto κατάκειται. Brixhe smatra da je na području Male Azije već u prvim stoljećima nove ere grčki morao imati sustav reduciran na pet otvornika koje opisuje klasičnim vokalskim trokutom. Glasu /i/ odgovara sedam grafema, /e/ i /a/ po dva grafema i glasu /o/ tri grafema. Horrocks (2010) smatra da je /y/ izgubilo obilježje usnenosti, ali da je taj proces završen tek sredinom bizantskog perioda. Drugi je dio diftonga sužavanjem artikulacije od poluvokala postao frikativ /f/v/ (međufaza: φ/β). Općenito se u vezi s labijalnim frikativima, tj. usnenim tjesnačnicima, postavlja pitanje jesu li bili bilabijalni ili labiodentalni. Horrocks (2010) smatra da je došlo do prijelaza s bilabijalnih na labiodentalne, Browning (1983) pretpostavlja samo labiodentalne, kao i Brixhe (2010) koji kao i Horrocks pretpostavlja palatalizirani bezvučni velarni frikativ. Kasniji razvoj i današnje stanje u novogrčkom čine Horrocksovu tezu uvjerljivom. Horrocks (2010: 171) smatra da je frikativizacija haktanih bezvučnih

zapornika kod većine govornika izvan Egipta provedena do kraja 4. st. n. e. Zvučni okluzivi javljali su se samo kao alofoni bezvučnih iza nazala. Gignac (1975) je jedini koji pretpostavlja i glotalni zatvor. Budući da ga nitko od ostalih relevantnih autora ne rekonstruira, taj glas nije uzet u obzir u ovom radu.

3. GRAFEMI

U atičkom dijalektu klasičnog doba odnos grafema (bili oni jednoslovi ili dvoslovi) i glasova bio je 1:1, osim u slučaju grafema zeta, ksi, psi, o kojima više donose Woodard (1997) i Goldstein (2014a). Zbog fonoloških promjena u *koine* jedan grafem može označavati različite glasove, a jedan se glas može zapisivati različitim grafemima.

3.1. Opaske o čitanju nekih grafema u *koine*

Θ, φ, χ; β, γ, δ – znakovima za haktane glasove označavaju se bezvučni frikativi, a znakovima za zvučne zapornike zvučni frikativi (osim iza nazala).

Z, ζ – grafem zeta, za koji se pretpostavlja da je krajem klasičnog doba označavao konsonantsku skupinu [zd] (Goldstein, 2014a). Više o razvoju donose Lejeune (1947: 94–98) i Sihler (1995: 194). U *koine* postaje znak za zvučni parnjak zatvorničkoga trajnog glasa /s/. Riječ ζώνα pojavljuje se u latinskom kao *zona* kod Plauta (*Curculio* 220), kasnije i *sona*, λαϊκάζειν kao *laecasin* kod Petronija (*Satyricon* 42), dok je δίαβολος pretrpjelo promjenu dy>dz>z u *zabulus* (Biville, 1987).

I, ι – glas /j/ redovito se javlja u sinicezi, pojavi čiji je epicentar bila Mala Azija. Siniceza je čitanje grafema iota i epsilon kao /j/ ispred vokala, s prelaskom naglaska na zadnji slog, ako su prije bili naglašeni.

Zbog monoftongizacije diftonga neki digrafi koji su ranije označavali diftonge u *koine* označavaju monoftonge; drugi dio diftonga /au/ i /eu/ postaje tjesnačnik. Popis vokala i grafema kojima se pišu: /a/: α – /e/: αι, ε – /i/: ι, ει, η, ηι – /y/: οι, υ, υι; s vremenom i svi navedeni za /i/ – /o/: ο, ω, ωι – /u/: ου.

3.2. Opaske o zapisivanju nekih fonema

Tjesnačnici /f/ i /v/ mogu biti označeni grafemima phi (φ) i beta (β), grafemom ipsilon (υ) ili digrafom ου nakon vokala: rimsko ime *Flavius* zapisano grčkim alfabetom kao Φλάβιος i Φλάβουος (Brixhe, 2010).

3.3. Grafemi i glasovi koje označavaju

Grafemi jonsko-atičkog alfabeta i glasovi koje označavaju u klasično i rimsko doba navedeni su u Tablici 2. Nazivi slova navedeni su prema Musić i Majnarić (1996: 3).

Tablica 2. Grafemi i glasovi

Table 2. Graphemes and speech sounds

Glasovi	Ime slova	Glas u klasično doba	Glas u rimsko doba
A, α	alpha	/a/, /a:/	/a/
B, β	bēta	/b/	/b/, /v/, /β/
Γ, γ	gamma	/g/, /ŋ/	/g/, /ɣ/, /j/
Δ, δ	delta	/d/	/d/, /δ/
E, ε	epsilon	/e/	/e/
Z, ζ	zēta	/z/+/d/	/z/
H, η	ēta	/ɛ:/	/i/
Θ, θ	thēta	/t ^h /	/θ/
I, ι	iōta	/i/, /i:/	/i/
K, κ	kappa	/k/	/k/
Λ, λ	lambda	/l/	/l/
M, μ	my	/m/	/m/
N, ν	ny	/n/	/n/
Ξ, ξ	ksi	/k/+/s/	/k/+/s/
O, ο	omikron	/o/	/o/
Π, π	pi	/p/	/p/
P, ρ	rhō	/r/, /r̥/	/r/
Σ, σ	sigma	/s/, /z/	/s/
T, τ	tau	/t/	/t/
Υ, υ	ypsilon	/y/, /y:/	/y/, kasnije /i/
Φ, φ	phī	/p ^h /	/f/, /φ/
X, χ	chī	/k ^h /	/x/
Ψ, ψ	psī	/p/+/s/	/p/+/s/
Ω, ω	omega	/ɔ:/	/o/
·	oštri hak	/h/	-

4. ZAKLJUČAK

U ovom se radu navode osnovne karakteristike atičkog dijalekta na temelju kojega nastaje *koine* te procesi kojima nastaju glasovi koji se mogu rekonstruirati za *koine* rimskog perioda. Za opis tih glasova upotrijebljen je fonološki opis pomoću višeglasnih razlikovnih obilježja prema modelu koji je ponudila Jelaska (2004). Glasove grčke *koine* u rimskom razdoblju čini 20 zatvornika i šest otvornika. Zatvornici se na osnovnom čvoru opisuju obilježjem zatvornički, koje može imati dodatnu vrijednost trajni ili zvonki. Zvonki još mogu imati obilježje protočnosti i drhtajnosti. Grlni čvor daje obilježje zvučnosti, zatim nadgrlni nosnosti te posljednji, mjesni, dodjeljuje obilježja usnenosti, visine, razvučenosti i hrptenosti. Sustav od šest otvornika opisuje se obilježjima zvonkosti, visine, razvučenosti, hrptenosti. Obilježje otvornički je zalihosno.

Grčki je jezik primjer književne tradicije koja onemogućava bilježenje fonoloških promjena u pismu, što je dovelo do današnje situacije u kojoj postoji ukupno šest grafema za glas /i/. Koliko god radikalne bile promjene u izgovoru tijekom helenističkog i rimskog perioda, u dijalektima koji su imali književnu tradiciju, način pisanja nije im se ni najmanje prilagođavao; štoviše, bilo bi to neprihvatljivo među višim, obrazovanim slojevima društva. Jedini ustupak u pisanju novogrčkog danas je odbacivanje hakova i zadržavanje samo jednog znaka za naglasak u pismu, uvedeno pravopisnom reformom iz 1982. Pravilno pisanje ostalo je znak obrazovanja do današnjeg dana, a ujedno olakšava i razumijevanje pisanog teksta jer se nastavci za neke morfološke kategorije čitaju isto, ali pišu različito. S druge strane, glasovi su u helenističkom razdoblju doživjeli korjenite promjene. Izrazita nestabilnost sustava u ranijem periodu (do 31. pr. Kr.), difuzija govornika na velikom području te veza između jezika i društvenog statusa, čine *koine* kompleksnim problemom u lingvističkom opisu.

REFERENCIJE

- Allen, W. S. (1968). *Vox Graeca*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Allen, W. S. (1978). *Vox Latina*. 2. izd. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arvaniti, A. (2007). Greek phonetics: The state of the art. *Journal of Greek Linguistics* 8, 1, 97–208.
- Biville, F. (1987). *Graphie et prononciation des mots grec en latin*. Louvain: Éditions Peeters.
-

-
- Brixhe, C.** (2010). Linguistic diversity in Asia Minor during the empire: *Koine* and non-Greek languages. U E. Bakker (ur.), *A Companion to Ancient Greek Language*, 228–252. Malden MA i Oxford: Wiley-Blackwell.
- Browning, R.** (1983). *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chantraine, P.** (1948). *Grammaire homérique. Tome I: Phonétique et morphologie*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Colvin, S.** (2010). Greek dialects in the archaic and classical ages. U E. Bakker (ur.), *A Companion to Ancient Greek Language*, 200–212. Malden MA i Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ferrara, S.** (2014). Alphabet, descendants of. U G. Giannakis (ur.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 1, 89–93. Leiden i Boston: Brill.
- Gignac, F. T.** (1975). *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods: Phonology*. Milano: Istituto editoriale cisalpino – La Goliardica.
- Goldstein, D.** (2014a). Consonants. U G. Giannakis (ur.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 1, 374–375. Leiden i Boston: Brill.
- Goldstein, D.** (2014b). Diphthongs. U G. Giannakis (ur.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 1, 498–499. Leiden i Boston: Brill.
- Goldstein, D.** (2014c). Vowels. U G. Giannakis (ur.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 3, 506–507. Leiden i Boston: Brill.
- Greenlee, J. H.** (1979). *A Concise Exegetical Grammar of New Testament Greek*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Holton, D., Manolissou, I.** (2010). Medieval and early Modern Greek. U E. Bakker (ur.), *A Companion to Ancient Greek Language*, 540–563. Malden MA i Oxford: Wiley-Blackwell.
- Horak-Williams, N.** (1986). *Grčki jezik Novoga zavjeta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Horrocks, G.** (2010). *Greek: A History of the Language and its Speakers*. 2. izd. Malden MA i Oxford: Wiley-Blackwell.
- Jelaska, Z.** (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z., Baričević V.** (2012). Leksička jednostavnost i značenjska složenost rječnika *Ivanova evanđelja*. *Labor* 13, 1, 102–137.
- Kapović, M., Vuletić, N.** (2010). Refleks grčkoga y u hrvatskim "dalmatskim grecizmima". *Filologija* 55, 37–59.
-

- Lejeune, M.** (1947). *Traité de phonétique grecque*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Lejeune, M.** (1972). *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*. Paris: Librairie Klincksieck.
- Mackridge, P.** (2009). *Language and National Identity in Greece*. Oxford: Oxford University Press.
- Malikouti-Drachman, A.** (2007). The phonology of Classical Greek. U A.-F. Christidis (ur.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, 524–544. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Matasović, R.** (1997). *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mayser, E.** (1898). *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*. 1. dio. Leipzig: B. G. Teubner.
- Meillet, A.** (1975). *Aperçue d'une histoire de la langue grecque*. 7. izd. Paris: Librairie Klincksieck.
- Musić, A., Majnarić, N.** (1996). *Gramatika grčkoga jezika*. 14. izd. Zagreb: Školska knjiga
- Palmer, L.** (1996). *The Greek Language*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Petrounias, E. B.** (2007a). Development in pronunciation during the Hellenistic period. U A.-F. Christidis (ur.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, 599–609. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Petrounias, E. B.** (2007b). The pronunciation of Ancient Greek: Evidence and Hypotheses. U A.-F. Christidis (ur.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, 545–555. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Petrounias, E. B.** (2007c). The pronunciation of Classical Greek. U A.-F. Christidis (ur.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, 556–570. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Pulleyblank, D.** (1989). Nonlinear phonology. *Annual Review of Anthropology* **18**, 203–226.
- Rau, J.** (2010). Greek and Proto-Indo-European. U E. Bakker (ur.), *A Companion to Ancient Greek Language*, 171–188. Malden MA i Oxford: Wiley-Blackwell.
- Rix, H.** (1976). *Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Rouché, C.** (1989). *Aphrodisias in Late Antiquity*. London: The Society for Promotion of Roman Studies.
-

-
- Roueché, C.** (1993). *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*. London: The Society for Promotion of Roman Studies.
- Sihler, A.** (1995). *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. Oxford: Oxford University Press
- Teodorsson, S.-T.** (1974). *The Phonemic System of the Attic Dialect, 400-340 B.C.* Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Teodorsson, S.-T.** (1977). *The Phonology of Ptolemaic Koine*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis.
- Thumb, A.** (1901). *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Tonnet, H.** (2003). *Histoire du grec moderne*. Paris: Langues et Mondes – L'Asiathèque.
- Woodard, R. G.** (1997). *Greek Writing from Knossos to Homer*. New York i Oxford: Oxford University Press.
-

Petra Šoštarić

petrasostaric2011@gmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

The phonology of Greek *koine* in the Roman period

Summary

This paper aims to describe the phonology of Greek *koine* in the Roman period. The Greek language has undergone significant changes in the Hellenistic period when the Attic dialect became the basis for a new, common language, the *koine*. Alexander the Great needed an official language for his empire, and the prestigious Attic dialect was the obvious choice, albeit in a ionicised form. In the wake of Alexander's conquests the *koine* became a second language to many and it was spoken for centuries to come in new areas like Egypt and Asia Minor. Many phonological changes took place in the Hellenistic period and the early centuries are especially blurry. This article is an overview of accepted views on the phonology of Greek *koine* in the Roman period and describes the said phonological system using distinctive features. The sources for our knowledge of Hellenistic Greek phonology are also listed and briefly described. Table 1 describes the usually reconstructed phonological system of the Roman period *koine* using distinctive features. Table 2 lists the letters of the Attic alphabet and their pronunciation in Classical and Hellenistic times.

Key words: Hellenistic Greek, history of Greek language
